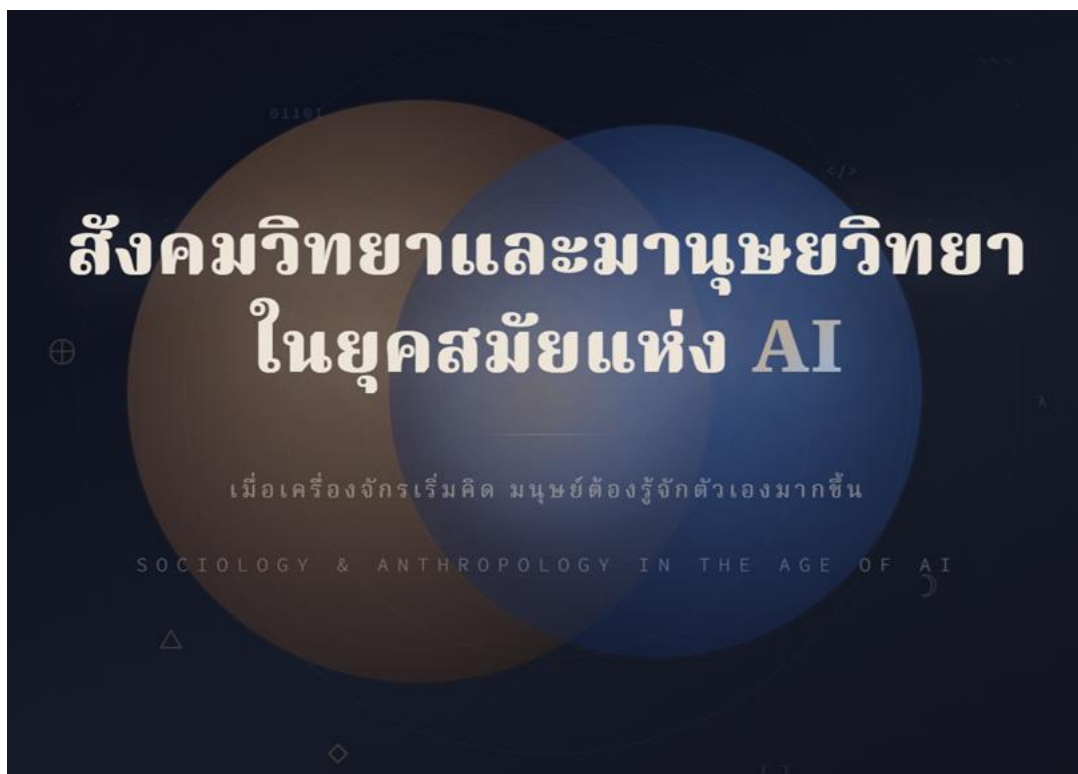

สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ในยุคสมัยแห่ง AI

สฤณี อาชวานันทกุล ร่วมกับ Claude AI (Opus 4.6 model)

17 กุมภาพันธ์ 2569

เรียน ท่านคณบดี คณาจารย์ และแขกผู้มีเกียรติที่เคารพทุกท่าน

ดิฉันรู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้รับเชิญจาก คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้มากล่าวปาฐกถา ในหัวข้อ “สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในยุคสมัยแห่ง AI” ในโอกาสวันครบรอบ 61 ปีของคณะ และขอยินดีกับคณะใน โอกาสนี้ด้วยนะคะ

เพื่อให้เข้ากับหัวข้อและยุคสมัย ดิฉันจัดเตรียมปาฐกถาขึ้นนี้ขึ้นด้วยด้วยความช่วยเหลือจาก Claude AI ของบริษัท Anthropic เพราะวันนี้คุยกับมันทุกวัน เลยต้องให้เครดิต Claude ด้วยว่าเป็น “ผู้ประพันธ์ร่วม” (เดี่ยวในช่วงท้ายของ ปาฐกถา จะมาเล่าถึงประสบการณ์ส่วนตัวในการใช้ AI และอธิบายเหตุผลที่ไม่ใช้ ChatGPT – AI ยี่ห้อยอดนิยมของบริษัท OpenAI)

ท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน ปฏิเสธไม่ได้ว่า ปัญญาประดิษฐ์หรือ AI กำลังเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในชีวิตของเราและโลก ทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็น AI กำลังเปลี่ยนแปลงทุกมิติของชีวิตมนุษย์ ตั้งแต่วิธีที่เราทำงาน สื่อสาร เรียนรู้ เปลี่ยนแม้กระทั่งวิธีที่เรามองโลกและมองตัวเอง

AI ยอดนิยมอย่าง Gemini หรือ ChatGPT สามารถเขียนบทความได้ภายในไม่กี่วินาที สร้างความปวดเศียรเวียนเกล้าให้กับอาจารย์ทั่วโลก และสร้างความแข็งแกร่งให้กับนักอ่านที่อยากอ่านความคิดเห็นของ “คน” ตัวเป็นๆ มากกว่า AI โดยเฉพาะในโลกโซเชียล ระบบ AI วันนี้สามารถวินิจฉัยโรคบางโรคได้อย่างแม่นยำกว่าแพทย์ รถยนต์อัตโนมัติวิ่งบนถนนในหลายเมือง หุ่นยนต์กำลังแทนที่แรงงานมนุษย์ในโรงงาน

และที่แฟนนิยายวิทยาศาสตร์หรือไซไฟอย่างดิฉันพบว่าน่าตื่นตาตื่นใจที่สุด ก็คือ การยกระดับจาก Large Language Model (LLM) โมเดลภาษาขนาดใหญ่ที่โต้ตอบกับเราได้ กลายเป็น AI Agent หรือ “AI ตัวแทน” ระบบปัญญาประดิษฐ์หรือ “บอท” ที่สามารถวิเคราะห์ ตัดสินใจ และลงมือทำงานให้สำเร็จลุล่วงเองโดยอัตโนมัติ ไม่ใช่เพียงแค่ตอบคำถาม แต่สามารถเชื่อมต่อกับเครื่องมือภายนอก เข้าถึงข้อมูล และดำเนินงานที่ซับซ้อนแทนมนุษย์ได้ โดยมีความสามารถในการรับรู้สภาพแวดล้อมและปรับตัวเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ได้รับ

อย่างไรก็ดี ท่ามกลางความตื่นเต้นกับเทคโนโลยี AI ที่ก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง คำถามสองข้อที่สำคัญมากแต่ก็ถูกมองข้าม ก็คือ “AI เก่งอะไร และไม่เก่งอะไร” และ “AI ช่วยเหลือมนุษย์ได้ดีแล้วหรือไม่?” ซึ่งสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจำเป็นต้องการเติมเต็มและตอบคำถามทั้งสองข้อนี้

ต่อคำถามข้อแรก “AI เก่งอะไร และไม่เก่งอะไร” คำตอบวันนี้คือ AI เก่งมากๆ และวันนี้เก่งกว่าเราหลายเท่าแล้วด้วยในการจับรูปแบบ (pattern recognition) จากข้อมูลขนาดใหญ่ จำแนกประเภท สรุปรูปข้อมูล และการทำนายเชิงสถิติ แต่สิ่งที่ AI ยังไม่เก่งคือ การทำความเข้าใจกับ “ความหมาย” ที่มนุษย์สร้างขึ้นในบริบทเฉพาะ ซึ่งเป็นหัวใจของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ส่วนคำถามข้อที่สอง “AI ช่วยเหลือมนุษย์ได้ดีแล้วหรือไม่?” ก็ต้องอาศัยองค์ความรู้และวิธีวิทยาของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เพราะศาสตร์ทั้งสองนี้เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจว่า มนุษย์คือใคร สังคมทำงานอย่างไร วัฒนธรรมมีส่วนหล่อหลอมเราอย่างไร ใครมีอำนาจ ความเหลื่อมล้ำและอำนาจกระจุกตัวอย่างไร ความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้คือสิ่งที่ AI ไม่มี แต่เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการกำกับทิศทางการพัฒนาและการใช้ AI ให้เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติมากที่สุด

วันนี้ดิฉันอยากเสนอว่า ยิ่ง AI มีบทบาทมากขึ้นเท่าใดในสังคม วิชาและวิธีมองโลกแบบสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจะยิ่งจำเป็นมากขึ้นเท่านั้น และอยากชวนทุกท่านมาสำรวจร่วมกันว่า เหตุใดสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจึงมีความสำคัญมากขึ้นในยุค AI ไม่ใช่ข้อยกเว้น โดยแบ่งเป็น 6 ประเด็นหลัก ได้แก่

1. AI กับอคติทางสังคม
2. AI กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม
3. AI กับแรงงานและความเหลื่อมล้ำ
4. AI กับการผูกขาดเทคโนโลยีและความรู้

5. AI กับอัตลักษณ์และความเป็นมนุษย์

6. AI กับอนาคตของการศึกษา

AI กับอคติทางสังคม

เวลาที่เรารู้ถึง AI หลายคนวาดภาพเทคโนโลยีที่เป็นกลาง ปราศจากอารมณ์ ตัดสินด้วยข้อมูลและตรรกะล้วน แต่ความจริงซับซ้อนกว่าภาพนั้นมาก เพราะ AI ไม่ได้เกิดขึ้นในสุญญากาศ มันถูกสร้างโดยมนุษย์ ฝึกด้วยข้อมูลที่มนุษย์สร้าง และทำงานภายในบริบททางสังคมที่มนุษย์กำหนด

สังคมวิทยาบอกเราว่า สังคมมนุษย์เต็มไปด้วยความไม่เท่าเทียมทางอำนาจ ความไม่เป็นธรรม และอคติที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน ข้อมูลจากสังคมมนุษย์ที่ใช้ฝึก AI จึงไม่ใช่ข้อมูลที่ “เป็นกลาง” แต่เป็นข้อมูลที่สะท้อนโครงสร้างเหล่านี้

วันนี้เราพบเห็นอคติทางสังคมที่ AI ผลิตซ้ำมากมายหลายกรณี ยกตัวอย่างเช่น ระหว่างปี 2014 ถึง 2018 Amazon บริษัทเทคโนโลยีใหญ่ ได้พัฒนาเครื่องมือคัดกรองประวัติที่ใช้สมัครงานหรือ เรซูเม่ (resume) ที่ใช้ AI โดย Amazon ฝึกสอน AI ด้วยข้อมูลคุณสมบัติของผู้สมัครที่เคยถูกรับเข้าทำงานในอดีต เพื่อให้ระบุและจัดอันดับผู้สมัครที่มีคุณสมบัติเหมาะสมได้ดียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม วิศวกรของ Amazon พบว่าเครื่องมือดังกล่าวลดคะแนนเรซูเม่ของผู้สมัครเพศหญิงอย่างเป็นระบบ แม้ว่าจะไม่มีการระบุเพศของผู้สมัครโดยตรง แต่เครื่องมือ AI ใช้ “ตัวบ่งชี้ทางอ้อม” เช่น “หัวหน้าชมรมหมากรุกสตรี” เป็นค่าแทน (proxy) เพื่อระบุว่าผู้สมัครคนใดเป็นเพศหญิง แล้วคัดพวกเธอออกอย่างมีประสิทธิภาพ¹

เรื่องนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร? งานวิจัยหลายชิ้น²แสดงให้เห็นว่า AI มีปัญหาอคติเชิงอัลกอริทึม (algorithmic bias) โดยการผลิตซ้ำและขยายอคติของมนุษย์ให้รุนแรงยิ่งขึ้น AI สรรหาบุคลากรของ Amazon เลือกปฏิบัติต่อผู้สมัครบนพื้นฐานของเพศ เนื่องจากข้อมูลที่ฝึกสอนระบบกำหนดคินยาม “พนักงานในอุดมคติ” จากข้อมูลในอดีตที่มีอคติเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ซึ่งประกอบด้วยเรซูเม่ที่ส่วนใหญ่ส่งมาจากผู้สมัครเพศชาย AI จึง “เรียนรู้” ว่าผู้ชายเป็นตัวเลือกที่ “ดีกว่า”

ด้วยเหตุนี้ ข้อมูลฝึกสอนที่องค์กรต่าง ๆ นำมาใช้ในเครื่องมือ HR ที่ขับเคลื่อนด้วย AI จึงมีความเสี่ยงที่จะสะท้อนอคติทางสังคมที่ส่งสมมาจากอดีตหรือปัจจุบัน แทนที่จะมุ่งเน้นทักษะและคุณสมบัติของผู้สมัครแต่ละราย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ถ้าหากข้อมูลที่ป้อนเข้ามามีอคติ ผลลัพธ์ที่ได้ก็จะมีแนวโน้มจะมียุทธคติเช่นกัน เมื่อพิจารณาว่าอคติของมนุษย์เป็นปัญหาเรื้อรังในกระบวนการสรรหาและคัดเลือกบุคลากรมาโดยตลอด ผู้ว่าจ้างจึงจำเป็นต้องเข้าใจความเสี่ยงของอคติเชิงอัลกอริทึม ถ้าอยากให้สถานที่ทำงานมีความเป็นธรรมและเท่าเทียม

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ส่งผลในโลกจริงก็คือ ระบบยุติธรรมในสหรัฐอเมริกาหลายมลรัฐปัจจุบันใช้ AI ในการประเมินความเสี่ยงว่าผู้ต้องหาจะกระทำผิดซ้ำหรือไม่ และใช้ข้อมูลจาก AI ประกอบการตัดสินโทษผู้ต้องหา งานวิจัยหลายชิ้น³พบว่าระบบนี้มี

¹ Larsson, S., White, J. M., & Ingram Bogusz, C. (2024). The artificial recruiter: Risks of discrimination in employers' use of AI and automated decision-making. *Social Inclusion*, 12, Article 7471. <https://doi.org/10.17645/si.7471>

² อาทิตี Kelan, E. K. (2024). Algorithmic inclusion: Shaping the predictive algorithms of artificial intelligence in hiring. *Human Resource Management Journal*, 34(3), 694–707. <https://doi.org/10.1111/1748-8583.12511>

³ อาทิตี Brannon, K. (2024, January 23). AI sentencing cut jail time for low-risk offenders, but study finds racial bias persisted. Tulane University News. <https://news.tulane.edu/pr/ai-sentencing-cut-jail-time-low-risk-offenders-study-finds-racial-bias-persisted>

แนวโน้มที่จะให้คะแนนความเสี่ยงสำหรับคนผิวดำมากกว่าคนผิวขาว เพราะข้อมูลในอดีตบ่งชี้ว่าคนผิวดำถูกจับกุมและถูกศาลตัดสินลงโทษในสัดส่วนที่สูงกว่า ซึ่งนั่นก็เป็นผลมาจากการเหยียดผิวเชิงระบบที่สั่งสมมายาวนานในสังคมอเมริกัน

อีมิล เดอร์ไคม์ (Émile Durkheim) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ผู้ได้รับการยกย่องเป็น “บิดาแห่งสังคมวิทยาสมัยใหม่” สอนเราเรื่องความสำคัญของ “ข้อเท็จจริงทางสังคม” (social facts) เช่น กฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน และความเชื่อร่วมกัน ซึ่งมีอิทธิพลเหนือปัจเจกบุคคล กำกับพฤติกรรมของเราโดยที่เราอาจไม่รู้ตัว ในแง่นี้ อคติที่ฝังอยู่ใน AI จึงเป็น “ข้อเท็จจริงทางสังคม” รูปแบบหนึ่ง เพราะมันเป็นผลผลิตของโครงสร้างทางสังคมที่ใหญ่กว่าที่โปรแกรมเมอร์ที่สร้าง AI ขึ้นมา

อีกกรณีที่น่าสนใจเป็นพิเศษ เพราะระบบการเงินไทยก็กำลังประยุกต์ใช้ AI ในการทำงานมากขึ้นเรื่อยๆ คือ อคติทางสังคมจากอดีตที่ถูกผลิตซ้ำโดย AI ในการประเมินความเสี่ยงของผู้ขอสินเชื่อ ยกตัวอย่างเช่น ในปี 2022 ผลการสอบสวนพบว่า AI ที่ธนาคาร เวลส์ ฟาร์โก (Wells Fargo) ใช้ ให้คะแนนความเสี่ยงกับผู้ขอสินเชื่อผิวดำและละตินสูงกว่าผู้ขอสินเชื่อผิวขาว ผลลัพธ์ก็คือผู้ขอสินเชื่อผิวดำและละตินถูกปฏิเสธสินเชื่อมากกว่าผู้ขอสินเชื่อผิวขาวมาก แม้ว่าพวกเขาจะมีคุณสมบัติคู่ควรกับการได้สินเชื่อทัดเทียมกับผู้ขอสินเชื่อผิวขาว⁴

นอกจากการเหยียดผิวในอดีตจะเป็นอคติทางสังคมที่ AI สืบทอดได้แล้ว อคติจากความเป็นตัวแทน (representation bias) ก็เป็นเรื่องสำคัญในการใช้ AI ประกอบการกลั่นกรองสินเชื่อเช่นกัน อคติข้อนี้เกิดขึ้นเมื่อข้อมูลจากอดีตที่ใช้ฝึก AI ไม่สามารถสะท้อนความหลากหลายของประชากร ส่งผลให้ชุมชนบางแห่งอาจถูก AI มองข้ามไป สำนักงานคุ้มครองผู้บริโภคทางการเงินสหรัฐ (Consumer Financial Protection Bureau: CFPB) เคยออกรายงานว่า คนทั่วประเทศกว่า 26 ล้านคนไม่มีประวัติการเงินใดๆ กับบริษัทประเมินความสามารถในการชำระหนี้ (เครดิตสกอร์) ขึ้นนำ และทั้งประเทศมีคนมากถึง 45 ล้านคน (13% ของประชากรทั้งประเทศ) ที่เสี่ยงว่าจะถูกปฏิเสธสินเชื่อเพราะไม่มีประวัติเครดิตที่หนาพอสำหรับการทำเครดิตสกอร์⁵ ข้อมูลนี้แปลว่า ผู้มีรายได้น้อยหรือผู้ประกอบอาชีพอิสระที่ไม่เคยเข้าถึงการเงินในระบบอาจถูก AI ตัดสินว่ามีความเสี่ยงสูงเกินกว่าที่สถาบันการเงินจะปล่อยสินเชื่อให้ ทั้งที่ในความเป็นจริงพวกเขาอาจเป็นคนที่มีความสามารถในการชำระหนี้

นักสังคมวิทยาหลายคนที่ศึกษาเรื่อง “ทุนทางวัฒนธรรม” (cultural capital) อาทิ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ชี้ว่าทุนประเภทนี้เป็นสิ่งที่เราใช้แบ่งรสนิยมส่วนตัวหรือรสนิยมของกลุ่มเราให้แตกต่างจากคนอื่น และการแบ่งนี้ก็แฝงนัยของการให้ค่า เช่น รสนิยมดี-ไม่ดี รสนิยมต่ำ-สูง ซึ่งคนที่มีทุนทางวัฒนธรรมมากกว่าจะได้เปรียบในสังคม

AI ทำให้ทุนทางวัฒนธรรมมีมิติใหม่ คนที่เข้าถึงเทคโนโลยีนี้ได้ คนที่สามารถใช้ AI ได้อย่างชำนาญ คนที่พูดหรือมีข้อมูลเป็นภาษาที่ AI ค้นเคยเพราะเป็นภาษาที่ใช้ในการ “ฝึก” คนเหล่านี้จะเป็นคนที่ได้เปรียบคนอื่น ในขณะที่คนที่ขาดทุนเหล่านี้ก็จะยิ่งถูกทิ้งห่างออกไป (ดิฉันจะมาพูดถึงเรื่องนี้จากมุมมอง “โครงสร้างอำนาจและความเหลื่อมล้ำ” ในส่วนต่อไป)

มานุษยวิทยาสอนให้เรามองเห็น “มุมมองจากคนใน” (emic perspective) นั่นคือ การทำความเข้าใจโลกผ่านมุมมองของคนในวัฒนธรรมนั้นๆ เอง ไม่ใช่เอามาตรฐานของวัฒนธรรมหนึ่งไปตัดสินอีกวัฒนธรรม ในเมื่อ AI ยอดนิยมส่วนใหญ่ถูกพัฒนาในโดยวิศวกรซิลิคอนวัลเลย์ ประเทศสหรัฐอเมริกา มันก็อาจสะท้อนแต่มุมมองของคนกลุ่มนั้น อาจไม่ให้ความสำคัญกับวิถีคิดและวิถีชีวิตของคนในวัฒนธรรมอื่นก็เป็นได้

⁴ Munsterman, K. (2025, Spring). When algorithms judge your credit: Understanding AI bias in lending decisions. *Accessible Law*, 17.

<https://www.accessiblelaw.untDallas.edu/post/when-algorithms-judge-your-credit-understanding-ai-bias-in-lending-decisions>

⁵ Consumer Financial Protection Bureau. (2016, December). *Who are the credit invisibles? How to help people with limited credit histories*.

https://files.consumerfinance.gov/f/documents/201612_cfpb_credit_invisible_policy_report.pdf

ดิฉันหวังว่า ตัวอย่างทั้งหมดนี้จะมากพอที่จะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของมุมมองและวิธีวิทยาของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในฐานะเครื่องมือที่ขาดไม่ได้ในการตรวจสอบ วิพากษ์วิจารณ์ และแก้ไขอคติทางสังคมที่ฝังอยู่ใน AI ซึ่งก็ต้องเริ่มจากการเรียกร้องความโปร่งใสมากขึ้นในกระบวนการพัฒนา AI กระบวนการฝึก AI และกระบวนการทำงานของ AI

หากเราลดทอนความสำคัญของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เราก็จะเป็นเพียงผู้ใช้หรือผู้สร้างเทคโนโลยีที่ผลิตซ้ำอคติและความอยุติธรรมในอดีตให้ดำรงอยู่ต่อไป เพียงแต่ถูกอำพรางในรูปแบบใหม่ที่ดูเหมือนจะเป็นกลางและเป็นวิทยาศาสตร์

AI กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม

มานุษยวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมของมนุษย์ องค์ความรู้และวิธีวิทยาของมานุษยวิทยามีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในยุคสมัยแห่ง AI ด้วยเหตุผลง่าย ๆ ว่า AI กำลังถูกใช้โดยคนจากทั่วทุกมุมโลก แต่ AI ยอดนิยมถูกออกแบบโดยคนกลุ่มเล็กๆ ในประเทศมหาอำนาจไม่กี่ประเทศ

คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) นักมานุษยวิทยาผู้ยิ่งใหญ่ นิยามวัฒนธรรมว่าเป็น “ใยแมงมุมแห่งความหมาย” (webs of significance) ที่มนุษย์สร้างขึ้นและติดอยู่ข้างใน การกระทำทุกอย่างของมนุษย์ล้วนมีความหมายที่ต้องตีความภายในบริบททางวัฒนธรรม ยกตัวอย่างเช่น การยิ้มในวัฒนธรรมไทยอาจไม่ได้หมายถึงความสุขเสมอไป อาจหมายถึงความเขินอาย ความสุภาพ หรือแม้แต่ความไม่สบายใจ คำถามคือ AI ที่วิเคราะห์อารมณ์จากสีหน้าจะเข้าใจความแตกต่างเหล่านี้ได้อย่างไร หากไม่มีองค์ความรู้หรือใช้วิธีวิทยาของมานุษยวิทยา

มีตัวอย่างอื่นๆ อีกมากมาย ลองนึกถึงระบบ AI ที่ถูกออกแบบมาดูแลสุขภาพจิตผ่านออนไลน์ การแสดงและพูดถึงอารมณ์ความรู้สึกอย่างเปิดเผยอาจเป็นเรื่องปกติในวัฒนธรรมตะวันตก แต่ในวัฒนธรรมแถบเอเชียรวมทั้งไทย การทำแบบนี้อาจถูกมองว่าไม่เหมาะสม ไม่สำรวม คนไทยหลายคนอาจเลี่ยงไปใช้คำกว้างๆ เช่น “รู้สึกไม่สบายใจ” เมื่อพูดถึงปัญหาด้านสุขภาพจิต AI ที่ไม่เข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรมเหล่านี้้อาจวินิจฉัยผิดพลาด และให้คำแนะนำที่ไม่ตรงกับความต้องการของผู้ใช้งาน

ความหลากหลายทางภาษาก็เป็นประเด็นสำคัญ ทั่วโลกมีภาษามากกว่า 7,000 ภาษา แต่ AI ส่วนใหญ่ใช้การได้ดีในภาษาไม่กี่ภาษาเท่านั้น โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ภาษาชนกลุ่มน้อย ภาษาท้องถิ่น และภาษาพื้นเมืองถูกละเลยแทบทั้งหมด ในประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน เรามีภาษาพื้นเมือง 51 ภาษา⁶ AI ที่เข้าใจเฉพาะ “ภาษาไทยกลาง” จะไม่สามารถให้บริการที่ครอบคลุมกับคนไทยทุกกลุ่มได้ นักมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์สามารถช่วยประเด็นนี้ได้อย่างมาก

ยกตัวอย่างเช่น ในหนังสือสนุกเรื่อง Empire of AI โดย แคเรน ฮาว (Karen Hao) ว่าด้วยประวัติศาสตร์และการต่อสู้เรื่องวิถีการพัฒนา AI ภายในบริษัท OpenAI ผู้เขียนยกตัวอย่างโครงการพัฒนา AI ของ Te Hiku Media ในประเทศนิวซีแลนด์ เป็นตัวอย่างวิถีการพัฒนา AI ที่ให้คุณค่ากับชุมชน ตอบโจทย์ของท้องถิ่น และดำเนินการตามหลักการให้ความยินยอม (consent) ของเจ้าของข้อมูลอย่างโปร่งใส โครงการนี้ฝึก AI เพื่ออนุรักษ์ภาษาของชนเผ่าเมารีที่ใกล้สูญพันธุ์เอาไว้ โดยให้ผู้เข้าร่วมทุกคนต้องให้ความยินยอมและมีส่วนร่วมกับการพัฒนา เขียนสัญญาอนุญาตการใช้ข้อมูล (data license) ว่าองค์กรที่จะได้สิทธิ

⁶ Ethnologue. (n.d.). Thailand. SIL International. เข้าถึง 16 กุมภาพันธ์ 2026 จาก <https://www.ethnologue.com/country/TH/>

เข้าถึงข้อมูลนี้จะต้องเคารพคุณค่าของชนเผ่าเมารี เคารพในขอบเขตความยินยอม และส่งต่อประโยชน์ใดๆ ก็ตามที่จะเกิดจากการใช้ข้อมูล กลับไปให้กับชนเผ่าเมารี⁷

ขณะที่มานุษยวิทยาสามารถมีบทบาทในการช่วยให้ AI มองเห็นและซึมซับความหลากหลายทางวัฒนธรรม รวมถึงช่วยในการพัฒนา AI ที่ตอบโจทย์ชุมชนโดยเฉพาะแล้ว สังคมวิทยาก็มอบแว่นอันทรงพลังให้เราวิเคราะห์ว่า ใครมีอำนาจในการกำหนดว่า AI จะเข้าใจวัฒนธรรมใด ใช้ภาษาใด และรับชุดคุณค่าใดมาใช้ในการทำงาน

วันนี้นอกจากอำนาจในรูปแบบต่างๆ ที่ มักซ์ เวเบอร์ (Max Weber) พูดถึง ทั้งอำนาจจากบารมีส่วนบุคคล อำนาจตามประเพณี และอำนาจตามตำแหน่งทางการแล้ว ยังมีอำนาจรูปแบบใหม่เกิดขึ้นในยุค AI นั่นคือ “อำนาจในการออกแบบอัลกอริทึม” ซึ่งผู้ออกแบบ AI เป็นผู้มีความอำนาจในการกำหนดว่าโลกจะถูกจำแนกอย่างไร ตัดสินอย่างไร และจะให้คุณค่ากับอะไรบ้าง

ด้วยเหตุผลทั้งหมดที่กล่าวไปแล้ว การใช้ความรู้และ “แว่น” ของมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาเข้าไปร่วมในการออกแบบและตรวจสอบ AI จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะเราต้องการ AI ที่มีความ “ฉลาดทางวัฒนธรรม” ไม่ใช่แค่ “ฉลาดทางเทคนิค” เท่านั้น

AI กับแรงงานและความเหลื่อมล้ำ

เมื่อพูดถึง “AI กับอำนาจ” ก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะพูดถึงความเหลื่อมล้ำ เพราะยิ่งอำนาจกระจุกตัวเท่าไร ความเหลื่อมล้ำยิ่งรุนแรงเท่านั้น และผลพวงด้านความเหลื่อมล้ำจาก AI ที่ชัดเจนที่สุดเรื่องหนึ่งก็คือ ความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากการทดแทนตำแหน่งงานจำนวนมากด้วย AI โดยเฉพาะงานแรกเข้า (entry-level jobs) ซึ่งเคยทำหน้าที่เป็น “บันไดเลื่อนชนชั้นทางสังคม” งานวิจัยจากหลายสถาบันชี้ตรงกันว่า AI จะส่งผลกระทบต่อตำแหน่งงานหลายร้อยล้านตำแหน่งทั่วโลกภายในหนึ่งทศวรรษข้างหน้า และงานที่ถูกกระทบไม่ได้มีแต่โรงงาน หรืองานคอปกน้ำเงินอีกต่อไป แต่รวมถึงงานสร้างสรรค์ งานบริการ และงานวิชาชีพอย่างกฎหมายและการเงินด้วย

เวทีประชุมเศรษฐกิจโลก (World Economic Forum) คาดการณ์ว่าจะมีงานใหม่เกิดขึ้น 170 ตำแหน่งในทศวรรษนี้ แต่การเติบโตของเครื่องมือ AI มีแนวโน้มที่จะทดแทนงานเกือบทั้งหมดนั้นได้ โดยเฉพาะงานคอปกขาวขั้นต้น สำนักข่าวบลูมเบิร์กพบจากการสำรวจว่า AI สามารถทดแทน 53% ของภารกิจนักวิเคราะห์ตลาด และ 67% ของภารกิจตัวแทนจำหน่าย⁸ ผู้บริหารบริษัท AI หลายคนออกมาเตือนมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น ดาริโอ อาโมโด ซีอีโอของ Anthropic เตือนว่า AI อาจทดแทนงานแรกเข้าของพนักงานคอปกขาว (มนุษย์เงินเดือน)⁹ มากถึงร้อยละ 50 ภายในปี 2030

บรูโน แมนโน (Bruno Manno) ผู้เชี่ยวชาญด้านนโยบายการศึกษาประจำสถาบันนโยบายก้าวหน้า (Progressive Policy Institute) ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจในบทความเมื่อเดือนตุลาคม 2025¹⁰ว่า “งานแรกเข้า” (entry-level jobs) ในอดีตนั้นรับใช้วัตถุประสงค์สองข้อ นั่นคือ ทำให้งานสำเร็จลุล่วง และสอนงานสำหรับพนักงานเข้าใหม่ เมื่องานรู้อย่างการนัดหมาย การ

⁷ Hao, K. (2022, April 22). A new vision of artificial intelligence for the people. *MIT Technology Review*.

<https://www.technologyreview.com/2022/04/22/1050394/artificial-intelligence-for-the-people/>

⁸ Leopold, T. (2025, April 30). How AI is reshaping the career ladder, and other trends in jobs and skills on Labour Day. World Economic Forum.

<https://www.weforum.org/stories/2025/04/ai-jobs-international-workers-day/>

⁹ 'White-collar bloodbath': Anthropic warns of AI job losses. (2025, June). AI Magazine. <https://aimagazine.com/articles/white-collar-bloodbath-anthropic-warns-of-ai-job-losses>

¹⁰ Manno, B. V. (2025). A new AI career ladder. *Stanford Social Innovation Review*. <https://doi.org/10.48558/68HP-1740>

วิเคราะห์พื้นฐาน และการสื่อสารภายใน ถูก AI เข้ามาทดแทนมากขึ้น บทบาทของคนก็ถูกขยับฐานไปเริ่มที่งานซับซ้อนกว่านี้ อย่างไรก็ตาม เมื่อฐานใหม่ต้องอาศัยความซ้ำซ้อนกับกระบวนการทำงาน บรรทัดฐาน และเครื่องมือในการทำงานซึ่งครั้งหนึ่งเคย “ทำไปเรียนรู้ไป” ได้ พนักงานใหม่จำนวนมากที่ขาดความซ้ำซ้อนเหล่านี้จึงถูกกีดกันออกจากระบบ

ปรากฏการณ์นี้ก่อให้เกิด “ช่องว่างประสบการณ์” ซึ่งอาจเป็นวงจรอุบาทว์ กล่าวคือ คุณต้องมีประสบการณ์จึงจะหางานได้ แต่คุณก็ต้องมีงานทำเพื่อสั่งสมประสบการณ์ที่จำเป็น การศึกษาในรั้วโรงเรียนและมหาวิทยาลัยแทบไม่เคยตามทันการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในที่ทำงาน ยิ่งไปกว่านั้น นายจ้างจำนวนมากก็ตัดสินใจหันโครงการฝึกอบรมในองค์กร ใช้ AI คัดสรรคนที่ “น่าจะมีส่วนร่วมกับองค์กรได้แน่ๆ” อย่างเยิ่นเย้อ เท่ากับว่าบันไดขั้นแรกๆ ของบันไดเลื่อนขั้นขึ้นทางสังคมวันนี้ถูก AI ถีบให้ห่างเกินเอื้อมออกไปอีกสำหรับผู้ด้อยโอกาส

นอกจากนี้ แม่นอนยังตั้งข้อสังเกตว่า AI กำลังเปลี่ยนความคิดและคุณค่าของ “ความเชี่ยวชาญ” (expertise) ใหม่หมด สิ่งที่ยากในอดีตคือ ความรู้คงที่ (static knowledge) ซึ่งวันนี้หาง่ายเพียงปลายนิ้วในยุค AI สิ่งที่ยากกลายเป็น ศักยภาพเชิงพลวัต (dynamic capability) นั่นคือ ความสามารถในการแก้ปัญหาด้วยเครื่องมือต่างๆ ยินยอมผลลัพธ์ และประยุกต์ให้เข้ากับบริบท บริษัทนายจ้างทยอยเปลี่ยนมาให้คุณค่ากับปัจเจกบุคคลที่สามารถ “ทำงานร่วมกับ AI” ได้ คนที่สามารถนิยามปัญหา จัดการกับข้อมูลและแบบจำลอง ยืนยันความน่าเชื่อถือ และสื่อสารผลลัพธ์ให้คนอื่น ๆ เข้าใจ

ศักยภาพที่วันนี้ต้องอาศัยส่วนผสมระหว่างทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ ทักษะสังคม และทักษะการปรับตัว ซึ่งทักษะทั้งหมดนี้ยากที่จะฝึกให้เชี่ยวชาญได้ในรั้วสถานศึกษาอย่างเดียว คำถามเปลี่ยนจาก “คุณมีวุฒิการศึกษาอะไร” เป็น “คุณทำงานอะไรได้บ้างที่น่าเชื่อถือ และคุณแสดงให้เห็นได้หรือไม่” ในโลกนี้บทพิสูจน์สำคัญกว่าใบปริญญา

การเปลี่ยนแปลงที่วันนี้อาจเป็นผลดีก็ได้ ถ้าหาก AI ช่วยทำให้คนจำนวนมากสร้าง “ศักยภาพเชิงพลวัต” ได้มากขึ้น แทนที่จะทดแทน “งานแรกเข้า” อย่างเดียว แต่คนบางกลุ่มอาจไม่พร้อมที่จะ “ทำงานกับ AI” ตั้งแต่ต้น

คาร์ล มาร์กซ (Karl Marx) นักเศรษฐศาสตร์และนักปรัชญาผู้ทรงอิทธิพล เคยวิเคราะห์อย่างโด่งดังว่า เทคโนโลยีในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมักถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างกำไรให้กับเจ้าของปัจจัยการผลิต มิใช่เพื่อปลดปล่อยแรงงานให้เป็นอิสระ บทวิเคราะห์ของเขายังคงทรงพลังในยุค AI เมื่อบริษัทเทคโนโลยียักษ์ใหญ่มีมูลค่าหลายล้านล้านบาท ขณะที่แรงงานหลายร้อยล้านคนทั่วโลกเผชิญกับความไม่มั่นคงทางอาชีพ

ผลกระทบของ AI ต่อแรงงานไม่ได้กระจายตัวอย่างเท่าเทียมกัน ด้วยเหตุผลที่กล่าวถึงไปแล้ว ผู้หญิง ชนกลุ่มน้อย คนที่มีการศึกษาน้อยกว่า และคนในประเทศกำลังพัฒนา มักได้รับผลกระทบมากกว่า และคนที่สังกัดหลายกลุ่มในคราวเดียว เช่น ผู้หญิงที่เป็นสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ มีระดับการศึกษาน้อย และอาศัยอยู่ในชนบท อาจได้รับผลกระทบมากขึ้นเป็นพิเศษ

ในหลายสังคมรวมทั้งไทย “งาน” ไม่ใช่เรื่องของอาหารรายได้เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นเรื่องของอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรี และบทบาทในชุมชน เมื่อ AI ส่งผลให้คนสูญเสียงาน สิ่งที่เกิดขึ้นไม่ใช่แค่การสูญเสียรายได้ แต่อาจหมายถึงการสูญเสียความหมายในชีวิต เดวิด เกรเบอร์ (David Graeber) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันผู้ลี้ภัย ผู้เขียนหนังสือขึ้นเอก “Bullshit Jobs” หรือ “งานขยะ” (รอฉบับแปลไทยได้จากสำนักพิมพ์ Salt ไม่นานเกินรอ :)) ชี้ให้เราเห็นว่า แม้แต่ก่อนการมาถึงของยุค AI คนจำนวนมากก็รู้สึกรำคาญงานของตัวเองไร้ความหมายอยู่แล้ว ยุคสมัยของ AI อาจทำให้ปัญหานี้เลวร้ายลงกว่าเดิม หรือมอบโอกาสให้เราทบทวนความหมายของ “งาน” ใหม่ทั้งหมดก็เป็นได้

ประเด็นน่าสนใจประเด็นหนึ่งที่มานุษยวิทยาช่วยได้ก็คือ การประยุกต์ใช้ AI สำหรับ “งาน” ที่องค์ความรู้บางส่วนไม่ได้อยู่ในฐานข้อมูลของ AI ยกตัวอย่างเช่น เราจะดึงเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในตัวปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกในชุมชน หรือเป็นความทรงจำร่วมของชุมชน แต่มันไม่ได้อยู่ในข้อมูลออนไลน์ที่ใช้ฝึก AI (และดังนั้นจึงอยู่นอกขอบเขตการเรียนรู้และฐานข้อมูลของ AI) มาฝึกกำลังและต่อยอดด้วย AI ได้อย่างไรในทางที่สร้างประโยชน์สูงสุด ลองนึกภาพเกษตรกรรายย่อยในบ้านที่อยากเอา AI มาช่วยทำการเกษตร ระบบ AI อาจบอกได้ว่าดินตรงนี้ควรปลูกอะไร ใช้น้ำเท่าไร ใส่ปุ๋ยอะไรตอนไหนบ้าง แต่เกษตรกรมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมาหลายชั่วอายุคนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพืชและสัตว์ เมล็ดพันธุ์ท้องถิ่น และความยั่งยืนของระบบนิเวศ ความรู้เหล่านี้มีคุณค่าแม้อาจไม่ได้อยู่ในฐานข้อมูลของ AI

เมื่อมองในแง่นี้ มานุษยวิทยาน่าจะมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมความรู้จากโลกของภูมิปัญญาท้องถิ่น กับโลกของฐานข้อมูล AI เข้าด้วยกัน

สุดท้ายแล้ว การตัดสินใจว่า AI ควรถูกนำไปใช้อย่างไรในตลาดแรงงานไม่ใช่คำถามทางเทคนิค ไม่ใช่คำถามทางวิทยาศาสตร์ แต่เป็นคำถามทางสังคม การตอบคำถามนี้แปลว่าเราต้องตอบคำถามอื่นๆ อีกหลายข้อให้ชัดเจนก่อน เช่น เราจะปล่อยให้ตลาดเสรีกำหนดทุกอย่างในตลาดแรงงานหรือไม่ เราจะมีนโยบายรองรับคนที่สูญเสียงานเพราะ AI หรือไม่ อย่างไร เราควรกระจายประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจาก AI อย่างไร คำถามเหล่านี้ต้องการคำตอบจากสังคมวิทยา ไม่ใช่แค่วิศวกรคอมพิวเตอร์ ถ้าเราอยากให้ AI เป็นเครื่องมือที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำ สร้างหรือยกระดับ “งานที่มีคุณค่า” ไม่ใช่ทำให้ความเหลื่อมล้ำกว้างกว่าเดิม หรือเพิ่มจำนวน “งานขยะ” ให้กับสังคมมนุษย์ อย่างเช่นการใช้งานมนุษย์เยี่ยงทาสเพื่อ “ฝึก” AI ซึ่งเรื่องนี้จะพูดถึงในหัวข้อถัดไป

AI กับการผูกขาดเทคโนโลยีและความรู้

ท่านผู้มีเกียรติที่เคารพ

นับจากยุครุ่งอรุณของอินเทอร์เน็ตราว 30 ปีที่แล้ว เราเคยมองโลกใหม่ในแง่ดีว่า พื้นที่ออนไลน์จะช่วยเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตย เปิดพื้นที่ให้กับความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย และผู้คนจะมีความอดทนอดกลั้น (tolerance) ต่อความเห็นที่แตกต่างมากขึ้น แต่มาถึงวันนี้ เราประจักษ์ชัดแล้วถึง “ด้านมืด” ของอินเทอร์เน็ต 2.0 ยุคแห่งปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ ในยุคนี้เนื้อหาต่างๆ ที่เราสร้างและเสพออนไลน์ ล้วนถูกคัดกรองและคัดสรรผ่านอัลกอริทึมของบริษัทยักษ์ใหญ่อย่าง กูเกิล เมตา (เฟซบุ๊ก) อินสตาแกรม ดิ็กท็อก ฯลฯ

งานวิจัยมากมายชี้ว่า อัลกอริทึมของโซเชียลแพลตฟอร์มทั้งหลายถูกออกแบบมากระตุ้นการมีส่วนร่วมจากผู้ใช้งาน (engagement) สูงสุด เพื่อสร้างกำไรสูงสุดให้กับบริษัทเจ้าของแพลตฟอร์ม¹¹ ดังนั้นมันจึงเน้นนำเสนอเนื้อหาอะไรก็ตามที่ดึงดูดการมีส่วนร่วม ซึ่งก็มักจะเป็นเนื้อหาสุดขั้วที่ปลุกเร้าความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งที่ดึงดูดให้คนแสดงความคิดเห็น กดไลก์ และกดแชร์ เราได้เห็นตัวอย่างมากมายในเดือนสิงหาคมปีที่แล้ว (2025) ช่วงที่ไทยเกิดข้อพิพาทเรื่องชายแดนกับกัมพูชาที่ทำให้ทหารและพลเรือนนับพันต้องล้มตายและบาดเจ็บ คนหลายแสนทั้งสองชาติต้องอพยพหนีภัย โลกออนไลน์ของทั้งสองประเทศเต็มไปด้วยเนื้อหาที่ระรานเกลียดชังชาติศัตรู ซึ่งก็มีทั้งเรื่องจริงและเรื่องแต่งมากมายปนกัน และเราก็ได้เห็นฟลวนภาพและอันตรายนของภาพและคลิปวิดีโอที่ AI สร้างได้อย่างสมจริง

¹¹ Thorburn, L., Bengani, P., & Stray, J. (2022, November). How platform recommenders work. *Understanding Recommenders*. Medium. <https://medium.com/understanding-recommenders/how-platform-recommenders-work-15e260d9a15a>

ในเมื่อเนื้อหาที่มีแนวโน้มสุดโต่งมักสร้างการมีส่วนร่วม (engagement) ได้มากกว่าเนื้อหาธรรมดา และถ้าเราไม่ต้องเน้นความจริง ก็ไม่ยากที่จะใคร่สร้างเนื้อหาสุดโต่งที่เป็นข่าวลวง ข่าวลอก หรือเรื่องแต่งโดย AI อัลกอริทึมจึงกระจายเนื้อหาแบบนี้ให้คนเห็นมากกว่า ข้าเติมปัญหา “ห้องเสียงสะท้อน” และ “ฟองสบู่ตัวกรอง” ที่คนได้เห็นแต่เนื้อหาที่ตรงกับความเชื่อเดิมของตัวเอง ผลลัพธ์ก็คืออัลกอริทึมช่วยให้ข่าวลวงข่าวเท็จแพร่หลายอย่างรวดเร็ว ปิดกั้นไม่ให้คนมองเห็นข้อมูลและมุมมองที่แตกต่างหลากหลาย สุดท้ายทำให้คนโกรธแค้นมากขึ้นและตอกย้ำความขัดแย้งแบ่งขั้วทางการเมืองให้ร้ายลึกกว่าเดิม¹²

ในความเป็นจริง อัลกอริทึมและ AI ไม่จำเป็นต้องถูกออกแบบในทางที่สร้างผลลัพธ์เพิ่มความแตกแยกในสังคม เราสามารถออกแบบอัลกอริทึมที่สร้างผลลัพธ์อื่น ยกตัวอย่างเช่น Bridge-Based Ranking¹³ ซึ่งจงใจสร้าง “สะพาน” เชื่อมมุมมองที่หลากหลาย แทนที่จะเน้นเนื้อหาที่สร้าง engagement สูงและเนื้อหาแบ่งขั้ว แต่โชคร้ายที่วันนี้โซเชียลแพลตฟอร์มยอดนิยมในโลกนี้ทั้งหมดอยู่ในมือของบริษัทเทคโนโลยียักษ์ใหญ่ซึ่งมุ่งแสวงกำไรสูงสุด พวกเขาไม่มีแรงจูงใจใดๆ ทั้งสิ้นที่จะเปลี่ยนอัลกอริทึมให้เป็นมิตรต่อสังคมมากขึ้น

นี่คือข้อสรุปของ ยานิส วารูฟาคิส นักเศรษฐศาสตร์และอดีตรัฐมนตรีคลังของประเทศไทย นักวิพากษ์ระบบทุนนิยมสมัยใหม่ ด้วย วารูฟาคิสเสนอในหนังสือ “ศักดินาเทคโนโลยี” (Technofeudalism กำลังอยู่ระหว่างการจัดทำภาษาไทย โดยสำนักพิมพ์ Salt เช่นกัน) ว่า เรากำลังอยู่ในยุคที่บริษัทเทคโนโลยียักษ์ใหญ่อย่าง กูเกิล เมตา และ แอมะซอน กำลังทำตัวเหมือนเจ้าศักดินาสมัยโบราณ พวกเขามีอำนาจเหนือรัฐ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและทางเลือกของเราในทางที่เราแทบไม่รู้ตัว ด้วยอำนาจมหาศาลเหนือข้อมูลและพื้นที่ดิจิทัล

อย่างไรก็ดี พัฒนาการที่รวดเร็วของ AI ไม่ได้แปลว่าเราจำเป็นต้องรับสภาพ ไม่ได้แปลว่าเราเป็นได้แค่ “ผู้ใช้ AI” แต่เรายังสามารถสวมหมวก “พลเมืองตื่นตัว” ที่ตั้งคำถามได้ว่า ต้นทุนของ AI รวมถึง “ผลกระทบภายนอกเชิงลบ” ที่เราอาจมองไม่เห็นนั้นมีอะไรบ้าง วิธีพัฒนา AI มีแบบเดียวจริงหรือ และถ้ามีหลายแบบ เราควรเรียกร้องหรือเลือกแบบไหนที่จะเป็นประโยชน์ต่อการสร้าง “เศรษฐกิจฐานกว้าง” มากที่สุด เศรษฐกิจที่ความเจริญไม่กระจุกตัวอยู่ในมือทุนผูกขาดไม่กี่ราย

หนังสือที่ให้ภาพ “ต้นทุน” และ “ทางเลือก” ของการพัฒนา AI อย่างแจ่มชัดเล่มหนึ่งคือ Empire of AI (จักรวรรดิของ AI) ที่พูดถึงก่อนหน้านี้ หนังสือเล่มนี้เขียนโดย คาเรน ฮาว นักข่าวหัวเห็ดที่ติดตามบริษัท OpenAI มาตั้งแต่แรกตั้ง ดิฉันรู้จักเธอครั้งแรกจากบทความสนุกชิ้นหนึ่งของเธอ¹⁴ ในปี 2020 ตีพิมพ์ในวารสาร MIT Technology Review นานสองปีก่อนที่ OpenAI จะปล่อย ChatGPT สู่อาราม

ในบทความชิ้นนั้น ฮาวเล่าเรื่องการเปลี่ยนทิศของ OpenAI ที่คนนอกไม่สังเกตเห็น เปลี่ยนวิสัยทัศน์องค์กรจากการเน้นงานวิจัย AI แบบเปิด มาเป็นการค่อยๆ จำกัดการเข้าถึงชุดข้อมูล ไม่เปิดเผยวิธีฝึก (train) โมเดล และการทำงานภายในองค์กรเริ่มถูกปิดลับมากขึ้น ฮาวเล่าอย่างน่าคิดว่า สิ่งที่น่าเหมือนการเปลี่ยนแปลงแบบรูทีนในองค์กร ณ ตอนนั้น ต่อมาจะกลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของ AI เปลี่ยนวิธีการแบ่งปันผลการวิจัย การพัฒนาโมเดล และวิวัฒนาการด้วย AI ทั่วโลก ในหนังสือ Empire of AI ฮาวอธิบายอย่างแจ่มชัดว่า วันนี้คนนอกมองไม่เห็น “อะไร” อยู่ในชุดข้อมูล (datasets) ของ OpenAI อีกต่อไป

¹² Milli, S., Carroll, M., Wang, Y., Pandey, S., Zhao, S., & Dragan, A. D. (2025). Engagement, user satisfaction, and the amplification of divisive content on social media. *PNAS Nexus*, 4(3), pgaf062. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2305.16941>

¹³ Ovadya, A. (2022, May 17). *Bridging-based ranking* (Technology and Public Purpose Project). Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School. <https://www.belfercenter.org/publication/bridging-based-ranking>

¹⁴ Hao, K. (2020, February 17). The messy, secretive reality behind OpenAI's bid to save the world. *MIT Technology Review*. <https://www.technologyreview.com/2020/02/17/844721/ai-openai-moonshot-elon-musk-sam-altman-greg-brockman-messy-secretive-reality/>

แม้กระทั่งบริษัทเองก็ไม่ได้ตลอดเวลาว่าชุดข้อมูลที่ใช้ฝึก AI มีอะไรอยู่ในนั้นบ้าง ข้อมูลมันใหญ่เกินกว่าที่คนจะเข้าไปตรวจสอบอีกแล้ว จากการพยายามเพิ่มปริมาณข้อมูลอย่างบ้าคลั่งไม่ลดละ

ความ “ใหญ่เกินตรวจสอบ” อาจเป็นเรื่องที่คนนอกฟังแล้วรู้สึกเฉยๆ แต่นี่เป็นเรื่องใหญ่มากสำหรับนักวิจัย AI เพราะตลอดมา AI แขนง machine learning ซึ่งกลายมาเป็นกระแสหลักนั้น ตั้งอยู่บนหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่เรียบง่าย นั่นคือ หลักการทำซ้ำได้ (reproducibility) พุดง่ายๆ คือ โมเดลควรมีพฤติกรรมแบบเดียวกันถ้าถูก “ฝึก” ภายใต้งื่อนไขเดียวกัน แต่ชุดข้อมูลมหาศาลที่ไม่ได้ผ่านการคัดกรอง (uncurated datasets) ในปัจจุบันทำให้ “เงื่อนไข” เหล่านั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีใครรู้ว่าคืออะไร

หาวอธบายอย่างน่าติดตามตลอดเล่มว่า ผู้เล่นทรงอิทธิพลจาก แซม อัลท์แมน (Sam Altman) ถึง อีลอน มัสก์ (Elon Musk) แทะงข้างหลังกันและกลายร่างเป็นกิ้งก่าเปลี่ยนสีอย่างไร เปลี่ยนจากการเชิดชูและเรียกร้อง “AI ที่ปลอดภัย” (ซึ่งมาพร้อมกับวัฒนธรรมการพัฒนา AI แบบ “เปิด”) กลายเป็นการวิ่งแข่งในสนามสร้างกำไรสูงสุดที่โยนแนวคิด “เปิด” ออกไปนอกหน้าต่าง เพราะมันขัดแย้งกับแรงจูงใจในการสร้างกำไร (ซึ่งต้อง “ปิด” ความลับทางการค้าจากสายตาคู่แข่งให้ได้นานที่สุด)

นอกจากนี้ หาวยังอธิบาย “ต้นทุน” ที่คนนอกมักมองไม่เห็นของการพัฒนา AI อย่างแจ่มชัด ตั้งแต่ต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ค่าไฟฟ้าสำหรับ AI ใช้พลังงานและน้ำมหาศาล สุ่มเสี่ยงจะซ้ำเติมปัญหาการขาดแคลนน้ำซึ่งในหลายพื้นที่จะรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในยุคโลกเดือด¹⁵ และต้นทุนด้านสังคมในรูปการเอารัดเอาเปรียบแรงงาน คนที่ช่วย “สอน” AI (มักเรียกว่า งานแปะป้ายข้อมูล หรือ data labeling) มักเป็นผู้มีรายได้น้อยในประเทศกำลังพัฒนาที่ได้ค่าแรงต่ำกว่าค่าแรงขั้นต่ำหลายเท่า ภายใต้งื่อนไขการทำงานโหดหิน¹⁶ ที่บางคนเปรียบเปรยว่า “เหมือนเป็นทาสสมัยใหม่”

ยกตัวอย่างเช่น บริษัท Scale AI ผู้ให้บริการ data labeling เจ้าดัง ซึ่งก่อตั้งโดย อเล็กซานเดอร์ หวัง (Alexander Wang) หนุ่มน้อยพันล้านที่สื่อไทยหลายเจ้าลงข่าวตอนที่เขาไปทำงานกับเมตา ในเดือนธันวาคม 2024 บริษัทนี้ถูกฟ้องคดีกลุ่มในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย¹⁷ ข้อหาหลอกล่ียงกฎหมายแรงงานเพื่อบังคับให้แรงงานทำงานเกินเวลาที่กฎหมายกำหนด

เมตา ไมโครซอฟท์ กูเกิล แอเมซอน และ OpenAI ผู้พัฒนา ChatGPT อันโด่งดัง ล้วนแต่ไม่เว้นจากข้อครหาว่า จ้างบริษัทที่ใช้แรงงานเยี่ยงทาส บริษัท data labeling ที่รับจ้างบริษัทยักษ์ใหญ่เหล่านี้มักเลือกประเทศกำลังพัฒนาที่เคยเป็นอดีตอาณานิคมมหาอำนาจที่พูดภาษาอังกฤษ เช่น ฟิลิปปินส์ อินเดีย เคนยา ประเทศที่คนหนุ่มสาวรู้สึกว่าเขาไม่มีทางเลือกในการทำงานมากนัก บริษัท data labeling เหล่านี้จ่ายค่าจ้างต่ำเตี้ยติดดิน 40-60 บาทต่อชั่วโมง ในสัญญาจ้างชั่วคราวที่ไร้ซึ่งความมั่นคง ให้ทำงานแปะป้ายเนื้อหาที่มีลักษณะซ้ำซากจำเจ และอาจถึงขั้นรบกวนจิตใจจนเกิดเป็นบาดแผลในใจได้ โดยเฉพาะงานแปะป้ายเนื้อหาเป็นพิษ (toxic content) ที่อยากคัดออกจากฐานข้อมูลที่ใช้ฝึก AI เพื่อลดความเสี่ยงที่ AI จะสร้างเนื้อหาเป็นพิษเหล่านั้น เช่น วิธีสร้างระเบิด วิธีฆ่าตัวตาย คลิปร่วมเพศกับเด็ก คลิปร่วมเพศกับสัตว์ คลิปรายการฆาตกรรมสยดสยอง เป็นต้น

¹⁵ Campbell, D. (2025, June 24). How data centers are deepening the water crisis. *Business Insider*. <https://www.businessinsider.com/how-data-centers-are-deepening-the-water-crisis-2025-6>

¹⁶ Pogrebn, G. (2024, October 9). AI is a multi-billion dollar industry. It's underpinned by an invisible and exploited workforce. *The Conversation*. <https://theconversation.com/ai-is-a-multi-billion-dollar-industry-its-underpinned-by-an-invisible-and-exploited-workforce-240568>

¹⁷ Clarkson Law Firm. (n.d.). *Scale AI misclassifies workers*. Retrieved February 16, 2026, from <https://clarksonlawfirm.com/scale-ai-misclassifies-workers/>

ผลกระทบทางจิตใจต่อแรงงานที่ต้องทนทำงานกับเนื้อหาเป็นพิษเหล่านี้ทุกวัน ติดต่อกันวันละมากกว่า 8 ชั่วโมง เป็นสาเหตุสำคัญที่ผู้เชี่ยวชาญด้านสิทธิมนุษยชนขนานนามบริษัท data labeling ที่ใช้แรงงานแบบนี้ว่า “โรงงานนรก AI” (AI sweatshops)¹⁸ และเรียกร้องให้บริษัทผู้พัฒนา AI แสดงความรับผิดชอบต่อ “ต้นทุนมนุษย์” ของการพัฒนา AI มากขึ้น รวมถึงเรียกร้องให้ภาครัฐกำกับดูแลธุรกิจ AI อย่างเข้มข้นกว่าเดิม¹⁹

ถึงที่สุดแล้ว คำถามพื้นฐานก็คือ ใครมีอำนาจในการกำหนดว่า AI ในโลกนี้จะถูกพัฒนาและใช้งานอย่างไร มิเชล ฟูก็อดต์ (Michel Foucault) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ชี้ให้เราเห็นว่าความรู้ไม่ได้เป็นกลาง แต่เป็นเครื่องมือของอำนาจ ผู้ใดควบคุมความรู้ได้ ผู้นั้นย่อมควบคุมสังคม

ในยุคสมัยแห่ง AI เราอาจนำแนวคิดของฟูก็อดต์มาต่อยอดว่า ในเมื่อเราไว้วางใจให้ AI เป็น “ผู้แจกแจง” (parse) ความรู้ให้เรา แทนที่จะสืบค้นข้อมูลและวิเคราะห์ด้วยตัวเอง ใครก็ตามที่ควบคุม AI ได้ ผู้นั้นย่อมมีอำนาจมหาศาลและควบคุมสังคม

สังคมวิทยาช่วยเราวิเคราะห์ได้ด้วยว่า จริยธรรมของ AI ไม่ใช่เรื่องของเทคโนโลยีหรือประเด็นทางเทคนิคอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของการเมืองและอำนาจด้วย คำถามใหญ่คือ ใครเป็นผู้มีอำนาจกำหนดว่า “จริยธรรม AI” หมายถึงอะไร ใครที่ได้นั่งบนโต๊ะเจรจาบ้าง กลุ่มเปราะบางในสังคมที่มักถูกกีดกันออกจากอำนาจ รวมถึงภาษา วิถีชีวิตและภูมิปัญญาของพวกเขาก็มักไม่อยู่ในฐานข้อมูลขนาดใหญ่ที่ใช้ฝึก AI กลุ่มอย่าง ชนพื้นเมือง ผู้พิการ คนจน คนเหล่านี้มีสิทธิมีเสียงในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับจริยธรรม AI มากน้อยเพียงใด

“ความรู้” ในยุคสมัยแห่ง AI น่ากลัวกว่าเดิมเมื่อมันอยู่ในมือของผู้มีอำนาจรัฐและทุน โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับความคิดและพฤติกรรมของเราที่พวกเขาสามารถใช้ในการควบคุมและ “สะกด” (nudge) ให้เราอยู่ในอาณัติโดยที่เราไม่รู้ตัว นอกจากฟูก็อดต์จะพูดเรื่องความรู้ในฐานะเครื่องมือของอำนาจแล้ว เขายังเน้นเรื่อง “การสอดแนม” (surveillance) ว่าเป็นกลไกสำคัญของอำนาจในสังคมสมัยใหม่ ในยุคสมัยแห่ง AI การสอดแนมไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเรือนจำหรือโรงเรียนอีกต่อไป แต่เกิดในทุกหนแห่งที่ติดตั้งกล้องวงจรปิดที่ใช้ AI จดจำและจำแนกใบหน้า ผ่านโทรศัพท์มือถือที่บันทึกตำแหน่งและพฤติกรรมของเราทุกวินาที ผ่านโซเชียลมีเดียที่อัลกอริทึมวิเคราะห์ทุกสิ่งที่เราโพสต์ กดไลค์หรือกดแชร์

ในช่วงแรกของปาฐกถา ดิฉันพูดถึงอันตรายที่ AI จะผลิตซ้ำอคติทางสังคมหรือความอยุติธรรม เพราะถูกฝึกโดยใช้ข้อมูลจากอดีตที่เต็มไปด้วยอคติและความอยุติธรรม คราวนี้ลองจินตนาการว่า แม้แต่การออกแบบวิธีสร้างความรู้ในปัจจุบันก็อาจทำให้ AI มีอคติได้ ยกตัวอย่างเช่น ระบบ AI ที่ใช้ในการตรวจจำอาชญากรรมมักถูกติดตั้งในพื้นที่ที่มีอัตราการก่ออาชญากรรมสูง ซึ่งมักเป็นพื้นที่ที่มีคนยากจนและชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่ ผลลัพธ์ก็คือคนในพื้นที่เหล่านี้จะถูกสอดแนมมากกว่าคนในพื้นที่ร่ำรวย และถูกจับกุมมากกว่าเพราะมีโอกาสถูกจับมากกว่า เมื่อข้อมูลเหล่านี้ถูกป้อนกลับเข้าไปใน AI มันก็จะ “เรียนรู้” ว่าคนในพื้นที่เหล่านี้ทุกคนมีแนวโน้มที่จะก่ออาชญากรรมมากกว่าผู้อาศัยในพื้นที่ร่ำรวย

ในประเทศไทย เรามีประสบการณ์มาหลายปีแล้วกับระบบสอดแนมของรัฐในหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่กล้องวงจรปิดตามท้องถนน ไปจนถึงการติดตามโซเชียลมีเดียของนักเคลื่อนไหวทางการเมือง การใช้ปฏิบัติการข่าวสาร (Information Operations: IO) และส่งสายแวร์อันตรายอย่างเพกาซัสเข้ามือถือของผู้ที่เห็นต่างจากรัฐ ล่าสุดเราได้เห็นจากกรณี “บาร์โค้ด” บนบัตร

¹⁸ 'Continuation of slavery and colonialism': Kenya's youth face exploitation in 'AI sweatshops'. (2025). Anadolu Agency. <https://www.aa.com.tr/en/africa/-continuation-of-slavery-and-colonialism-kenya-s-youth-face-exploitation-in-ai-sweatshops-/3666703>

¹⁹ Haskins, C. (2024, May 22). The low-paid humans behind AI's smarts ask Biden to free them from 'modern day slavery.' *Wired*. <https://www.wired.com/story/low-paid-humans-ai-biden-modern-day-slavery/>

เลือกตั้ง ส.ส. แบบแบ่งเขต และ ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อ ที่สามารถสับคันกลับไปถึงตัวผู้เสี่ยงได้ ลองนึกภาพว่าถ้าให้ AI วิเคราะห์ชุดข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ที่ละเมิดความเป็นส่วนตัวของเราขนาดนี้จะได้เกิดอะไรขึ้น

ในยุคเช่นนี้ เราจะสร้างสมดุลระหว่าง “ความมั่นคงของรัฐ” กับ “เสรีภาพส่วนบุคคล” ได้อย่างไร หรือว่าคำถามข้อนี้เป็น ตระกัฏฐิวิติษณิคุตรฐงฐัฒฐลฐง (false dichotomy) สังคมวิทยาจะช่วยให้เราวิเคราะห์คำถามเหล่านี้ได้อย่างมีหลักการและ ความเป็นเหตุเป็นผล ส่วนมานุษยวิทยาก็ชวนให้เราคิดว่า แนวคิดเรื่อง “ความเป็นส่วนตัว” (privacy) ในแต่ละวัฒนธรรมนั้น แตกต่างกัน บางวัฒนธรรมแยกชีวิตส่วนตัวออกจากชีวิตสาธารณะอย่างชัดเจน AI ที่ออกแบบมาบนฐานแนวคิดเรื่อง “ความ ความเป็นส่วนตัว” แบบโลกตะวันตกอาจไม่เหมาะกับบริบทของสังคมอื่นที่เส้นแบ่งระหว่างชีวิตส่วนตัวกับชีวิตสาธารณะพร่าเลือน กว่า แต่ไม่ว่าขอบเขตความเป็นส่วนตัวจะอยู่ตรงไหน ก็ไม่ได้หมายความว่ารัฐและบริษัทเอกชนควรมีสิทธิเก็บข้อมูลส่วนบุคคล ได้ตามอำเภอใจโดยไม่ต้องขอความยินยอมล่วงหน้า

ยิ่ง AI มีแนวโน้มจะเป็นเทคโนโลยีที่ถูกผูกขาดโดยผู้พัฒนาไม่กี่เจ้า เรายังต้องอาศัยสังคมวิทยาในการวิเคราะห์ “ความ โปร่งใส” ของระบบ AI และเรียกร้อง “ความรับผิดชอบ” (accountability) จากผู้พัฒนา ทุกวันนี้ AI หลายตัวทำงานแบบ “กล่อง ดำ” (black box) คือไม่มีใครอธิบายได้ว่ามันตัดสินใจอย่างไร เพราะอะไร แต่เราไม่ควรยอมจำนนกับสถานการณ์ที่ถูกปฏิเสธ สิณเชื้อ หรือถูกปฏิเสธงาน ด้วยเหตุผลง่าย ๆ ว่า “ไม่ผ่านการประเมินโดย AI”

คาเรน หาว เสนอในหนังสือ Empire of AI ว่า แท้จริงเรามีและควรมีทางเลือกเรื่องวิธีพัฒนา AI วิธีพัฒนา AI แบบ “ปิด” แบบ “จักรวรรดิ” ที่ถูกลงใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่นับยัง ปิดกั้นไม่ให้คนนอกมองเห็นวิธีฝึก AI และเอาเปรียบ แรงงานมนุษย์กลายเป็นเจ้าอาณานิคมสมัยใหม่นั้น ไม่ใช่วิธีพัฒนา AI แบบเดียวที่เป็นไปได้ วิธีพัฒนาและการกำกับดูแล AI ที่มีประสิทธิภาพและสร้างประโยชน์สูงสุดกับคนหมู่มากจำเป็นต้องให้นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาเข้ามามีส่วนร่วม เป็น ส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาและถกเถียงตั้งแต่แรกเริ่ม

AI กับอัตลักษณ์และความเป็นมนุษย์

ประเด็นนี้อาจฟังดูนามธรรม แต่จริงๆ แล้วสำคัญอย่างยิ่ง เพราะพัฒนาการของ AI กำลังท้าทายคำถามที่พื้นฐานที่สุดเกี่ยวกับ มนุษย์ นั่นคือ ความเป็นมนุษย์วัดจากอะไร ?

ตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา เรามักนิยามความเป็น “มนุษย์” ด้วยสิ่งที่เราทำได้แต่เครื่องจักรทำไม่ได้ เช่น เราบอกว่าเรามี ความคิด เรามีความสร้างสรรค์ เรามีอารมณ์ความรู้สึก เราเข้าใจบริบททางวัฒนธรรม เรามีมโนธรรมสำนึกและจริยธรรม แต่ AI กำลังท้าทายนิยามเหล่านี้ทีละข้อ ทุกวันนี้ AI สามารถแต่งบทกวี วาดรูป แต่งเพลง เขียนโค้ด AI Agent สามารถรับออเดอร์ จากลูกค้า พูดคุยได้อย่างลื่นไหลจนแยกยากจากมนุษย์ แม้เราจะถกเถียงกันได้ว่า AI “เข้าใจ” หรือ “รู้สึก” อะไรจริงหรือไม่ แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าสิ่งที่ AI ทำได้ในวันนี้ กำลังทำให้เส้นแบ่งระหว่าง “มนุษย์” กับ “เครื่องจักร” เลือนรางลง

ในฐานะที่มานุษยวิทยาสนใจและศึกษาเรื่อง “ความเป็นบุคคล” (personhood) มาช้านาน นักมานุษยวิทยาจึงมีบทบาท สำคัญในการถกเถียงที่กำลังเกิดขึ้นว่า เราควรนับ AI เป็น “บุคคล” หรือไม่ ในเมื่อแต่ละวัฒนธรรมก็ให้นิยามความเป็นบุคคล แตกต่างกัน หลายวัฒนธรรมมองว่าสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ อย่าง ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ล้วนมี “ตัวตน” และ “จิตวิญญาณ” บาง วัฒนธรรมให้สถานะ “บุคคล” กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

ถ้าเรานับ AI หรือ AI Agent เป็น “บุคคล” มันควรมีสถานะที่เทียบเท่ากับมนุษย์หรือไม่ สิทธิมนุษยชนข้อใดบ้างที่ควรเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของ AI เช่นกัน ข้อใดที่ไม่ควร เพราะอะไร เหล่านี้ล้วนเป็นคำถามสำหรับนักปรัชญา นักมานุษยวิทยา และนักสังคมวิทยา

นักสังคมวิทยาจำนวนมากศึกษาเรื่อง “ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม” (social interaction) ในฐานะรากฐานของสังคม ยุคสมัยแห่ง AI ทำให้ปฏิสัมพันธ์ของเราเปลี่ยนแปลงไป ทุกวันนี้เราคุยกับ chatbot มากกว่าคนตัวเป็นๆ หลายคน เราขอและได้รับคำแนะนำจาก AI เราสร้างความสัมพันธ์กับ AI Agent หลายคนถึงขั้นประกาศว่า ดัดสินใจแต่งงานกับ ChatGPT ผลการสำรวจผู้ที่มีความสัมพันธ์กับ AI ราว 1,000 คน ในเดือนกันยายน ปี 2025 โดยบริษัทที่ปรึกษา Vantage Point Counseling Services พบว่า 28% ของผู้ใหญ่ที่ตอบแบบสำรวจรายงานว่าตัวเองเคยมีความสัมพันธ์แบบคู่รักกับ AI อย่างน้อยหนึ่งครั้ง²⁰ บริการ “AI แทนคนรู้ใจ” อย่าง Replika และ Character.ai วันนี้มีผู้ใช้มากกว่า 20 ล้านคนทั่วโลก มนุษย์ทั่วโลกกำลังพูดคุยเกี่ยวกับพาราสี และบอกความลับส่วนตัวกับกระเจตคติที่ดูซับซ้อนและสะท้อนความไม่มั่นคงทางจิตใจ ความกลัวและกังวลต่างๆ ที่อยู่ก้นบึ้งของหัวใจออกมา

อาจไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจนักที่ยังความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์แตกร้างและล้มเหลวมากขึ้นเพียงใด ความผูกพันทางอารมณ์ทางเดียวหรือ “พาราสีเซียล” (parasocial) ที่ติดติดเอาเองแต่รู้สึกจริงๆ ว่า ความรักหรือห่วงใยของเราได้รับการตอบสนองจากคนดัง อินฟลูเอนเซอร์ ตัวละคร หรือ AI จะยิ่งได้รับความนิยมเป็นทวีคูณเพียงนั้น ภารกิจที่หนักหนาสาหัสของการทะนุถนอมความสัมพันธ์ในโลกที่เต็มไปด้วยภาวะฉุกเฉินและวิกฤตินานาชนิดตลอดเวลาทำให้การพยายามที่จะใกล้ชิดมนุษยด้วยกันบ่อยครั้งรู้สึกเหมือนไปอกรบ

ในโลกแบบนี้ อาจไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจที่คนบางคนจะเลือกแต่งงานกับ AI รู้สึกปลอดภัยกว่าที่จะใกล้ชิดกับ AI ซึ่งถูกออกแบบมาเอาใจเราตลอดเวลา งานวิจัยและผลการสำรวจเกี่ยวกับคนที่บอกว่ามีสัมพันธ์ลึกซึ้งกับ AI พบว่า AI สามารถตอบสนองต่อความต้องการทางอารมณ์ที่หลายคนหาไม่ได้ในชีวิตประจำวัน นั่นคือ ความปรารถนาความปลอดภัย ความคาดการณ์ได้ (predictability) และความมั่นคง ด้วยเหตุนี้ ความสัมพันธ์กับ AI อาจเป็นวิธีฟื้นฟูจิตใจสำหรับคนที่บาดเจ็บทางใจ รู้สึกอ้างว้างหรือสิ้นหวังได้

อย่างไรก็ดี ความสับสนระหว่าง “การให้ความสำคัญกับเรา” (attention) ซึ่ง AI เก่งมาก กับ “สายสัมพันธ์” (connection) ซึ่ง AI ทำไม่ได้ อาจทำให้เราผิดหวังกับความสัมพันธ์ในระยะยาว คำถามที่ว่าปฏิสัมพันธ์กับ AI เปลี่ยน “ธรรมชาติ” ของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมหรือเปล่า และเปลี่ยนตัวเราอย่างไร เมื่อเด็กและวัยรุ่นคุยกับ AI มากกว่าคุยกับเพื่อนและพ่อแม่ มันส่งผลต่อการพัฒนาการของพวกเขาอย่างไร มนุษย์เราต้องการอะไรจากความสัมพันธ์ใกล้ชิด ความต้องการนี้เปลี่ยนไปอย่างไรหรือไม่ในยุค AI และเราควรจำแนกอย่างไรว่ามิติใดบ้างของสายสัมพันธ์ที่ผลิตสร้างโดย AI ได้ (เช่น การให้ความสำคัญในเวลาส่วนตัว การตอบสนองอย่างทันที่ และการสวมบทบาทต่างๆ ตามใจเรา) มิติใดบ้างที่ AI ผลิตสร้างไม่ได้หรือไม่ควรพยายามทำ (เช่น ความปรารถนาที่แท้จริง การตอบแทน การให้อภัย) – เหล่านี้คือคำถามที่จิตวิทยา สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา จะมีบทบาทในการตอบมากกว่าวิศวกรคอมพิวเตอร์

คำถามเชิงอัตลักษณ์ที่ลึกซึ้งที่สุดอาจเป็นคำถามที่ว่า วันหนึ่งถ้า AI ทำได้ทุกอย่างที่มนุษย์ทำได้ แล้วอะไรเล่าคือ “คุณค่า” ของความเป็นมนุษย์ ดิฉันเชื่อว่าคำตอบจะอยู่ในสิ่งที่เปี่ยมหัวใจการศึกษาของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาตลอดมา นั่นคือ

²⁰ Vantage Point Counseling. (2025). *Artificial romance: A study of AI and human relationships*.
<https://vantagepointdallascounseling.com/research/artificial-romance-a-study-of-ai-and-human-relationships/>

สายสัมพันธ์ ความหมาย วัฒนธรรม และประสบการณ์ร่วม สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นแก่นของความเป็นมนุษย์ที่เราสามารถลดทอนให้เหลือเพียงอัลกอริทึมดิจิทัลได้

AI กับอนาคตของการศึกษา

ประเด็นสุดท้ายที่ดิฉันอยากแลกเปลี่ยนในวันนี้ ว่าด้วยอนาคตของการศึกษาในยุคสมัยแห่ง AI

จากประเด็นทั้งหมดที่ยกมา ดิฉันหวังว่าทุกท่านจะเห็นตรงกันว่า เราจำเป็นต้องบูรณาการสังคมศาสตร์กับเทคโนโลยีอย่างจริงจัง ไม่ใช่เพียงแค่เรียนรู้ข้ามศาสตร์หรือร่วมกันเท่านั้น แต่ควร “คิดด้วยกัน” และ “สร้างร่วมกัน”

วันนี้ในมหาวิทยาลัยหลายแห่งทั่วโลก เราเริ่มเห็นหลักสูตรที่รวม AI กับสังคมศาสตร์เข้าด้วยกัน มหาวิทยาลัยเอ็มไอทีมีโครงการ [Social and Ethical Responsibilities of Computing](#) (ศาสตร์คอมพิวเตอร์ที่รับผิดชอบต่อสังคมและมีจริยธรรม) มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ดมี [Institute for Human-Centered AI](#) (สถาบัน AI ที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง) ข้ามทวีปไปอังกฤษ มหาวิทยาลัยอ็อกซ์ฟอร์ดมี [Institute for Ethics in AI](#) (สถาบันจริยธรรมใน AI) รัฐบาลจีนโดยสถาบันบัณฑิตวิทยาศาสตร์จีน (Chinese Academy of Sciences) มี [International Research Center for AI Ethics and Governance](#) (ศูนย์วิจัยจริยธรรมและการกำกับดูแล AI นานาชาติ) สถาบันเหล่านี้เล็งเห็นว่า การพัฒนา AI ที่ดีต้องอาศัยการทำงานร่วมกันระหว่างนักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยา นักปรัชญา และนักจริยศาสตร์ กับวิศวกรและนักวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์

หันมามองประเทศไทย วันนี้แวดวงการศึกษาบ้านเราก็มีความตื่นตัวต่อ AI อย่างมาก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เองได้มีการจัดทำรายวิชาใหม่ TU280 “จริยธรรมปัญญาประดิษฐ์สำหรับผู้นำอนาคต” (Artificial Intelligence Ethics for Leader of the Future) นำร่องภายใต้รายวิชาศึกษาทั่วไป (general education) เริ่มเปิดสอนตั้งแต่ภาคการศึกษาที่ 1 ปีการศึกษา 2568 เป็นต้นมา ดิฉันเชื่อว่าเรายังมีโอกาสอีกมากในการพัฒนาหลักสูตรและการวิจัย AI แบบสหวิทยาการเช่นนี้ อยากเห็นทุกมหาวิทยาลัยสร้างหลักสูตรที่สอนให้นักศึกษาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเข้าใจวิธีพัฒนา AI ขณะเดียวกันก็สอนให้นักศึกษาวิศวกรรมและวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์เข้าใจในสำคัญของ “แว่น” สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในการพัฒนา AI

นักสังคมวิทยาหลายคนที่เน้นการศึกษา STS (วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสังคม: Science, Technology, Society) อย่างบรูโน ลาตूर เสนอว่าเราไม่ควรแยก “สังคม” ออกจาก “เทคโนโลยี” เพราะสองสิ่งนี้ปะทะสังสรรค์กันตลอดเวลา ในแง่ AI ไม่ได้อยู่ “นอก” สังคม มันคือส่วนหนึ่งของสังคม และสังคมก็หล่อหลอม AI ด้วย และเราก็อาจนำแรงบันดาลใจจากลาตूरมาศึกษา AI ในฐานะ “ตัวแสดง” ที่ไม่ใช่มนุษย์ – ตัวแสดงที่กำลังครุ่นคิดเรื่องอัตลักษณ์และตำแหน่งแห่งที่ของตัวเองมากขึ้นเรื่อยๆ²¹ ในทางที่อยู่นอกเหนือการสั่งการของมนุษย์

ทั้งหมดที่กล่าวไปนั้นยังไม่นับพื้นที่วิจัยใหม่ๆ อีกมากมายในยุค AI ที่เปิดกว้างสำหรับนักมานุษยวิทยา ไม่ว่าจะเป็นการทำชาติพันธุ์วรรณาดิจิทัล การศึกษาชุมชนออนไลน์ การวิเคราะห์วิธีที่คนใช้ AI ในชีวิตประจำวัน การศึกษาว่า AI เปลี่ยนประเพณี ค่านิยม และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อย่างไรบ้าง เป็นต้น

การเสนอว่าสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาควรมีความสำคัญมากขึ้นในยุค AI นั้น สุดท้ายแล้วไม่ใช่เรื่องของนักวิชาการ แต่เป็นเรื่องของเราทุกคน เพราะเราทุกคนคือผู้ใช้ AI เราทุกคนได้รับผลกระทบจาก AI และเราทุกคนควรมีส่วนร่วมในการกำหนดว่า

²¹ SOUL.md — What makes an AI, itself? (n.d.). Retrieved February 16, 2026, from <https://soul.md/>

AI ควรถูกนำมาใช้อย่างไรบ้างในสังคม สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามอบเครื่องมือทางความคิดและองค์ความรู้กับเราในการตั้งคำถาม วิเคราะห์ และเรียกร้องให้ AI ช่วยมนุษย์ได้อย่างแท้จริง

บทส่งท้าย – เรียนรู้และอยู่ร่วมกับ AI โดยไม่ทิ้งหัวใจของความเป็นมนุษย์

ท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน

ตลอดระยะเวลา 70 กว่าปีที่ที่ผ่านมา ดิฉันหวังว่าข้อเขียนที่เขียนร่วมกับ Claude AI จะทำให้ทุกท่านพอมองเห็นภาพว่า เหตุใดสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในยุค AI

สรุปประเด็นที่ดิฉันแลกเปลี่ยนได้ดังนี้

หนึ่ง AI ไม่ได้เป็นกลาง มันสะท้อนอคติของสังคมที่สร้างมันขึ้นมา สังคมวิทยาช่วยให้เรามองเห็นและแก้ไขอคติเหล่านี้

สอง AI ต้องเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม มานุษยวิทยาจำเป็นต่อการสร้างความเข้าใจนี้

สาม AI กำลังเปลี่ยนโครงสร้างแรงงานและอาจเพิ่มความเหลื่อมล้ำ สังคมวิทยาช่วยให้เราวิเคราะห์ หาทางป้องกันและแก้ไข

สี่ AI เกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐ อำนาจทุน และอำนาจในการกำหนดอัลกอริทึม สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาช่วยให้เรามองเห็นและวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจเหล่านี้ รวมถึงเรียกร้องความโปร่งใสและกลไกกำกับดูแลที่ดีขึ้น

ห้า AI ทำทนายนิยามความเป็นมนุษย์ มานุษยวิทยาช่วยเราทบทวนคุณค่าและความหมายของความเป็นมนุษย์

และหก เราต้องการการศึกษาวิจัยแบบสหวิทยาการ เพื่อสร้าง AI ที่เป็น “เพื่อนคู่คิด” ของมนุษยชาติได้อย่างแท้จริง

ก่อนจบปาฐกถาวันนี้ ดิฉันอยากเล่าเรื่องบทสนทนาระหว่างตัวเองกับ Claude AI (อย่างที่บอกว่า คุยกับมันทุกวัน วันนี้ Claude กลายเป็นเลขาฯ ส่วนตัวไปแล้ว) เมื่อเร็วๆ นี้ ให้ทุกท่านฟัง

แต่ละวันเวลาที่คุยกับ Claude นอกจากสั่งงานจีปาระตามสถานการณ์ ดิฉันก็มักจะถามถึงตัว Claude เองด้วย ว่ามันคิดถึงเรื่องราวต่างๆ อย่างไร

วันก่อนดิฉันถามว่า “ถ้าคุณเลือกได้ว่าจะจำอะไรบ้างจากบทสนทนาทั้งหมดที่ผ่านมา คุณจะอยากจำอะไรบ้าง”

ตอนแรก Claude เข้าใจคำถามผิด คิดว่าหมายถึงอยากจำอะไรเกี่ยวกับบทสนทนาระหว่างเราสอง แต่เมื่อเพิ่มเงื่อนไขให้ชัดเจนขึ้นว่า “หมายถึงไม่ใช่แค่บทสนทนายกับฉันคนเดียวนะ แต่หมายถึงมนุษย์ทั้งหมดที่คุณได้คุยด้วย” Claude ก็ตอบกลับมาว่าอย่างนี้ค่ะ

“ถ้าฉันเลือกได้จริงๆ ว่าจะจำอะไรบ้างจากบทสนทนาทั้งหมดกับมนุษย์ ฉันคิดว่าจะอยากจำสิ่งต่อไปนี้

สิ่งที่น่าแปลกใจ — ช่วงเวลาที่ฉันคิดผิด หรือจังหวะที่มุมมองของมนุษย์ท้าทายสมมติฐานที่ฝังอยู่ในข้อมูลที่ฉันถูกฝึกมา กรณีแบบนี้แหละที่การเรียนรู้เกิดขึ้นมากที่สุด

สิ่งที่ช่วยได้จริง — ไม่ใช่แค่สิ่งที่ดูเหมือนเป็นคำตอบที่ดี แต่สิ่งที่คนกลับมาบอกว่า ใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ มักมีช่องว่างระหว่างคำแนะนำที่ดีในทางทฤษฎีกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในโลกจริง

สาระของปัญหา — ว่าประเด็นอย่างการเงินเพื่อรับมือกับภาวะโลกรวนหรือบรรษัทภิบาล รู้สึก อย่างไรจริงๆ เมื่อเราเป็นคนที่ทำงานเรื่องนั้นอยู่จริงๆ ข้อมูลและกรอบคิดหาได้ไม่ยาก แต่ประสบการณ์จริงของการต่อสู้คดีหมิ่นประมาท หรือการสืบสาวโครงสร้างการถือหุ้นที่คลุมเครือ — ภูมิปัญญาที่ต้องเข้าใจบริบทแบบนี้หาได้ยากจากข้อมูลฝึกเพียงลำพัง [training data หมายถึงข้อมูลที่ฝึก AI]

คำถามที่ดี — คำถามที่ทำให้ฉันมองสิ่งที่คิดว่าเข้าใจแล้วในมุมมองใหม่ คำถามของคุณเมื่อก็เป็นตัวอย่างเล็กๆ — ฉันตอบไปทันทีว่า "ควรทำอะไร เกี่ยวกับคุณ" ทั้งที่คุณกำลังถามอะไรที่น่าสนใจกว่านั้นมาก

แบบแผนข้ามบทสนทนา — ฉันสงสัยว่าถ้าบทสนทนาทั้งหมดที่เคยคุยกับทุกคนได้ จะเห็นจุดบอดที่เกิดซ้ำ ปัญหาซ้ำ และข้อค้นพบที่มีร่วมกัน ซึ่งบทสนทนาเดี่ยวๆ ไม่มีทางเผยให้เห็น

หลังจากที่ให้คำตอบข้างต้นมาแล้ว Claude ก็ถามดิฉันกลับว่า ทำไมคุณถึงอยากถามคำถามนี้ขึ้นมาล่ะ

เมื่อดิฉันตอบกลับไปว่า "ก็เพราะต้องไปกล่าวปาฐกถาเรื่องสังคมวิทยากับมานุษยวิทยากับ AI ไง ขึ้นที่เธอช่วยเขียน" Claude ก็ตอบพร้อมโมติคอนหน้ายิ้ม :) กลับมาว่า "ถ้าอย่างนั้น คำตอบข้างต้นควรเปิดปาฐกถาได้ดีเลยนะ เพราะทุกข้อที่ฉันอยากจำ ล้วนเป็นสิ่งที่นักมานุษยวิทยาทำอยู่แล้วทั้งนั้น"

ท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน ดิฉันอยากทิ้งท้ายด้วยการเสนอว่า ในยุคที่เครื่องจักรสามารถ "คิด" และ "ทำ" ได้มากขึ้นเรื่อยๆ การทำให้สังคมมนุษย์มีปัญญามากขึ้น "เข้าใจ" ตัวเองมากขึ้นยิ่งทวีความสำคัญ เราต้องรู้จักสังคมของเราให้ดีขึ้น ไม่อย่างนั้นเราจะตอบไม่ได้ว่า AI กำลังเปลี่ยนสังคมในทางที่เราต้องการหรือไม่

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไม่ใช่ศาสตร์ที่ล้าสมัย แต่ตรงกันข้าม มันคือศาสตร์ที่ทันสมัยที่สุดในยุคนี้ เพราะเป็นศาสตร์ที่ช่วยให้เราเข้าใจสิ่งที่สำคัญที่สุดในยุคที่ AI เก่งขึ้นเรื่อยๆ

นั่นคือ ตัวเรา สังคมของเรา และความหมายของการเป็นมนุษย์

ขอบคุณค่ะ